

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך יד, תשכ"ג

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

לשוננו לעם

קונטרסים עממיים לענייני לשון
בעריכת ע' איתן ומ' מרן

אדר תשכ"ג

מחזור י"ד, קונטרס ה' (קל"ז)

עברית מדוברת לפני 125 שנה

מאת

חיים רבין

הוצאת המזכירות המדעית של האקדמיה ללשון העברית
ירושלים

דפוס רפאל חיים הכהן, בע"מ

א

בין טבת לאלול תקצ"ו יצאו בעיר לונדון שני ספרי לימוד לעברית. מחברו של האחד היה יצחק ל' ל'און, בעל בית ספר פרטי לעברית ולספרות אנגלית ברובע היהודי וייטשפיל¹. שם הספר בעברית² "מלמד שיח לילדי העבריים", ובאנגלית [ספר אלף-בית³ עברי-אנגלי לשימוש בבתי-ספר ובהוראה פרטית]. חלקי הספר הם: א) מדריך לקריאת העברית, הן במבטא הספרדי, הן במבטא האשכנזי⁴; ב) פרקי קריאה עכ תרגום אנגלי; ג) מילון עברי-אנגלי מסודר על פי נושאים⁵;

1. על פי המודעה שבסוף הספר. בשנת תקצ"ו הוציא "שער התפלה", סידור עם תרגום אנגלי מתוקן על ידו.

2. שיטת הסימון:

"... = הבאה מילולית בעברית;

[] = הבאה של טקסט אנגלי בתרגום שלי לעברית של ימינו. הבאתי דברים אנגליים בתרגום עברי כדי למעט, עד כמה שאפשר, בערכובי כתב.

3. Spelling book.

4. ל'און עצמו היה אשכנזי, כפי שמתברר מכמה פרטים. מעניין, שמבטאם של האשכנזים בלונדון באותו זמן קיבל מן הספרדים את הגיית העי"ן כ"נג'.

5. שמות הפרקים: מהשמים, מאורות, כוכבים ומזלות;

(ד) צירופי לשון מקראיים⁶ בסדר אלף-בית עם תרגום אנגלי (בערך 600); (ה) שני "ויכוחים" [דו-שיחים] עם תרגום אנגלי; (ו) "מפתח לשון עברי" [דקדוק הלשון העברית] בצורת שאלות ותשובות.

הספר השני נכתב בידי אביגיל לינדו, בת אחד ממנהיגיה החשובים של העדה הספרדית ונצר אחת המשפחות הראשונות, שהתיישבו באנגליה במאה הי"ז. שם ספרה, באנגלית בלבד, [מילון עברי-אנגלי ואנגלי-עברי עם דו-שיחים בעברית ובאנגלית]⁸. הוא מכיל: (א) מילון עברי אנגלי בן כ-900 מלים; (ב) מילון אנגלי-עברי בן כ-1350 מלים, שניהם בסדר אלף-בית לא מושלם; (ג) שמות החדשים העבריים

מהעתים, הזמנים, רוחות וכו'; מהספינה, חמשת כנפות הארץ; מהבהמות, וחיות הטהורים; מהבהמות, וחיות הטמאים; מהרמשים והשרצים למיניהם; מהמעופ[פ]ים והעופות; מבנין האדם, ושמות אבריו והיצונים וכו'; שמות כלי גבר וכו', שמלת אשה ותמרוקיה; מבנין הבית וחומרותיו והנמשכים; כלי הבית, מטלטלים וכו'; מיני סרק למיניהם, מכל עץ מאכל וכו'; מהגן והצומחים וכו'. המילון מכיל כ-1950 מלים.

6. Scriptural phrases.

7. ראה א"מ חיימסון, הספרדים של אנגליה (באנגלית), לונדון

1951, עמ' 11.

8. זכותו של המחנך הידוע צ' שרפשטיין, שהפנה לראשונה את

השומת לב קהל קוראי העברית למפעלה. ראה "אביגיל המילונאית",

"לשונונו לעם" קטז—קיו (שבט—אדר תשכ"א), 83—90.

והדרכה לכתיבת המספרים העבריים ; ד) "ויכוחים" [דו-שיחים]. היקף השיחות אצל לינדו 240 שורות כנגד 80 שורות אצל ליאון.

בהקדמה לספרו מציין ליאון, שכוונתו הייתה לספק ספר קל ושיטתי בשביל הנוער. הוא מדגיש, שאין בספרו תגליות חדשות, ושרק בחר בכל דבר שהוא נחוץ ומועיל למי שרצונו לרכוש ידיעה יסודית בלשון הקודש. העלמה לינדו מספרת, שהכינה את החומר שבספרה בשעות הפנאי אך ורק לעצמה. ידידים, שראו את רשימותיה, הפצירו בה, שתרשה את הדפסתן. למרות ענוותנותה זכתה היא למהדורה שנייה כבר בשנת 1842. בשנת 1846 הוציאה מילון גדול יותר, שתכניתו ותוכנו מעידים, שבינתיים קראה ספרי דקדוק מדעיים. מילון זה אינו מעניין אותנו כאן ; אין בו שיחות.

ב

ברעיון איסוף צירופי לשון שימושיים מן המקרא קדם לליאון מורה לעברית ולגרמנית בעיר לונדון, ו' היינמן⁹,

9. בשנת 1822 פרסם מודעה, שהוא מתכנן ייסוד "אקדמיה" לחינוך שנים-עשר ג'נטלמנים צעירים. ראה ב' רות, "פגמים ותיקונים בחינוך באנגליה תחת שושלת הנובר" (באנגלית), Mordecai M. Kaplan, Jubilee Volume (1953), I, 476. נראה שהתכנית לא הצליחה, כי ב-1823, במבוא לספרו, הוא מודיע, שהוא ממשיך במתן שיעורים פרטיים לגבירות ולאדונים. — תודתי נתונה למר אהרן לוי מלונדון, שהפנה תשומת לבי לספר זה והשאל לי אותו.

שפרסם בשנת 1823 „ספר ראשית הלמוד לשון עברי“. ספר זה מכיל: (א) מבוא לאלף-בית העברי; מילון עברי-אנגלי בסדר אלף-בית המכיל שמות-עצם ושמות-תואר בלבד (1750 מלים), וכל החומר בו מקראי; (ג) כ-300 צירופי לשון מקראיים¹⁰, מסודרים בקבוצות על פי האלף-בית; (ד) פרקי קריאה. גם בסידור החומר הדקדוקי בצורת שאלות ותשובות קדם היינמן לליאון, בפרסמו, גם כן בשנת 1823, ספרון על העברית בסדרת ספרי דקדוק, הערוכים בשיטה זו¹¹.

את סידור החומר המילוני על פי נושאים למד ליאון מספר, שיצא בלונדון בשנת תקל"ג, הוא „ווקאבולאריו הנקרא קהלת יעקב“ מאת יעקב רודריגז מוריירא¹². איש זה כינס יותר מארבעת אלפים מלים ספרדיות ערוכות על פי נושאים ב-58 פרקים, וליקט „מתורה שבכתב ותורה שבעל-פה“ את תרגומיהן העבריים. על אלה הוסיף רשימה של 300 מלים וניגודיהן, דרכי פנייה לשליטים ולראשי כמורה נוצריים

10. Familiar scriptural phrases and idioms. מובן המלה

familiar יתברר מן האמור בעמ' 137.

11. A catechism of the principles of Hebrew grammar.

בסידרה Pinnock's Catechisms.

12. החכם משה דיאזיווידו קורא לו בהמלצתו „כהר“ ו„מן המיוחדים מבית מדרשינו“. בספרו הנ"ל של חיימסון, המזכיר כל אדם שהצטיין בחיי הקהלה ומכיל גם רשימה שלמה של חברי המעמד מדי שנה בשנה, לא מצאתי את שמו. שם אביו היה אברהם, ושמו זהו אברהם רודריגס, מחבר שו"ת ארח לצדיק, ליורנו תקס"ה?

(בעברית ו), קולות של חיות ועופות, ועוד כהנה וכהנה, וגם פרקי קריאה כתובים בידו, ביניהם „ויכוח“ בינו לבין בנו על ענייני אמונה. מוריירא כנראה לא שלט בלשון האנגלית, כי בנו הוא שהוסיף לכול גם תרגום אנגלי, וכך הפך את החיבור למילון תלת-לשוני.

חשיבות מילונו של מוריירא רבה ביותר. הוא קובע לאלפי מלים מן המקרא ומן התלמוד משמעויות בתוך מערכת החיים המודרניים בזמנו ומרחיב את תחומו על ידי מספר רב של חידושי לשון. על פי רוב אלה צירופי-מלים, ולא מלים מחודשות הנגזרות משרשים. יש להניח, שרוב רובם של הזיהויים והחידושים אינו משלו, אלא שהוא שאב מן המסורת של שו"ת, מכתבים ודיבור.

מוריירא לא היה הראשון, שהשתמש בעברית בשיטת המילון על פי נושאים. קדם לו בכך בשנת ת"ך נתן נטע הנובר¹² א בספרו „שפה ברורה“, מילון עברי-יהודי גרמני¹³ —

12. נולד באוסטריה שבולגריה. זמן מה שהה בהולנד ואחרי שנת ת"ו באיטליה. על הספר ראה יוסף פרלס, זוטות לתולדות לימוד העברית והארמית (בגרמנית), מינכן 1884. קטעים מובאים אצל מאקס גרינבאום, כרסטומתיה יהודית-אשכנזית (בגרמנית), לייפציג 1882, עמ' 537—548. אני מודה לספרית שוקן בירושלים ולמנהלה מר הברמן על הרשות לעיין במהדורה הראשונה של ספר זה.

13. היא נקראת בכותרות „לשון אשכנז“. אופייה היהודי ברור מדוגמאות אלו: שקל — „אחד לוט כסף“; חצי שקל — „חצי לוט כסף“; מה שמו של מלמדכם — „חיא הייסט אייער רבי“. כנגד זה

איטלקי-לטיני, שבו החומר מסודר בי"ט שערים. כאן העברית היא לשון המוצא להכרת השפות האחרות, ועל כן אין שום ספק, שמינוחו העברי היה הנהוג והידוע בין היהודים. בתוך הספר הזה יש גם מספר שיחות¹⁴, הנראות כלקותות מן החיים. הנה דוגמה:

מה שמך ?

נתן אשכנזי¹⁵ עבדך בן אמתך.

מאיזה מקום אדוני ?

מעיר פראג.

אתה יודע לדבר לשון הקודש ?

איני יודע. כן אני יודע.

בסוף מהדורת אמשטרדם תס"א¹⁶ יש גם ארבעה עמודים של שיחות ממשיות. לא מן הנמנע, שמהדורה זו הייתה ידועה למוריירא, ושהיא אשר נתנה לו את הדחיפה לחבר את המילון הגדול שלו, אם כי מלבד כמה חידושים משותפים,

יש לציין: שבת — „זוימסטאג“; לשון הקודש — „דאש הייליג שפראך“.

14. הן מודפסות מלה לכל שורה, כאילו הן חלק מן המילון: שימוש מעניין של שיטת התרגום שב'חור' ללימוד שפות מודרניות!
15. בטור הגרמני: „נסע הנובר“.

16. המלבה"ד קאפל בן זאב חאלף מק"ק יערסלבי, ז"א מקהילה שבה כיהן נתן הנובר בזמנו כרב. נראה שהוא הוסיף את הטור הצרפתי והשיחות הנוספות, שגם להן מתלווה תרגום צרפתי. השוואת הטקסט העברי והגרמני בחלק המקורי העלתה, שמלבד שינויי ניקוד לא סטה המלבה"ד מנוסחו של הנובר.

שכנראה היו רווחים למדיי¹⁷, לא נראה, שמוריירא שאל מלים מהנובר^{17א}.

אין לדעת, אם „שפה ברורה“ הייתה ידועה לליאון וללינדו, ובכלל אם בא להם הרעיון לחבר שיחות לשם לימוד הלשון ממסורת יהודית פנימית, או שמא הייתה זו השראה של ספרי לימוד לשפות אירופיות.

ג

החומר, המובא בחמשת העמודים הראשונים של ה„ויכוחים“ בספרה של אביגיל לינדו, זהה כמעט לגמרי עם ה„ויכוחים“ של ליאון, ובחלקו גם ערוך באותו סדר, אלא שלעיתים מועבר גוש של שאלות ותשובות למקום אחר, או שנוספו שורות, שהן לאו דווקא המשך לשיחה. כמה שורות גם הועברו לעמודים יותר מאוחרים. כדי להוכיח את טענתנו, וגם בגלל העניין שבחומר עצמו, נעתיק כאן את שתי השיחות של ליאון כסדרן. אם יש הקבלה מדויקת נציין מול כל שורה אצל לינדו כנ"ל; אם אין הקבלה כלל נרשום חסר; ואם

17. למשל בתי שוקיים למכנסיים; בתי עיניים למשקפיים. ביטוי אחרון זה מופיע גם בשו"ת ר' מרדכי יפה במאה ה"ז, ראה נ' שפירא, לשוננו כו (תשכ"ב) 215.

17א. פרלס, בספר הנזכר בהערה 12א, עמ' 136, רומז לכך, שמוריירא לקח מן המילון „שמות הדברים“ מאת אליהו בתור, שיצא באיזנא ש"ב ועוד פעם בפראנעקער (הולנד) ת"ב. לא יכולתי לבדוק את הדברים.

ההקבלה היא בשינויים, נביא את השינויים. אם התרגום האנגלי אינו הולם את הכתוב בטור העברי, נביא (בסוגריים מרובעים) את תרגום האנגלית לעברית של ימינו; אם התרגום האנגלי ראוי לתשומת לב, הוא מובא — בלשונו או בתרגום עברי — בהערות. הטקסטים מנוקדים במקור, אך כאן העתקנו את הניקוד רק אם הוא סוטה מן המקובל אצלנו או חשוב לזיהוי המלים.

לינדו

ליאון

וכוח (א) בו נדברו שני אנשים:

צפרא טבא למר.

שלום אדוני ? 18

כיצד אדוני ? 19

השלום למעלת כבודו ?

שלום תהלות לאל

תהלות לאל, שלום

אני שמחתי לשמוע

שמח לבי ויגל כבודי

כנ"ל

5 אנה פני אדוני הולכים ?

בית אדון פלוני (פלונית)

בית אדון פלוני

איזה השוק אשר הוא יושב בו ?

איזה השוק 20 אשר הוא יושב

18. Good day, sir (or madam,) or how do you do?

19. [מה שלומך, אדוני ?]

20. כאן שוק מה שאנחנו קוראים רחוב. אצל מוריירא החלוקה

קצת אחרת : חוץ הוא רחוב, רחוב הוא רחבה, שוק הוא רחוב, או שוק למכירת סחורות. היינמן מתרגם גם שוק וגם רחוב כרחוב שלנו. הנובר, המייצג בזה כנראה את שימושם של יהודי מזרח אירופה, מבדיל בין רחוב ובין שוק בדרך שאנחנו עושים. לינדו מתרגמת רחוב כשוק שלנו,

איזה השוק אשר היא יושבת

בו ?

בה ? ²¹

בשוק החדש ²³

שוק החדש ²²

מה מעשיו ? מה מעשיה ?

מה מעשיו ?

צורף הוא. רוקמת היא.

10 צורף הוא.

ידעתי את האיש. ידעתי את

ידעתי את האיש

האשה.

חסר

איש אמונים הוא

כנ"ל

תן לו מאתי שלום רב

כנ"ל

כן אעשה כאשר דברת

כנ"ל

15 חן חן לך (רב תודות לך)

מה חדוש ?

מה חדוש ?

לא ידעתי מאומה

לא ידעתי

הקראת אגרת החדושים ?

הקראת אגרת החדושים ²⁴

ולמלה האנגלית [רחובות] נותנת את התרגום העברי חוצות. שוק אינה מופיעה כלל במילונה.

21. שיטה מוזרה זו של התאמה למין הדקדוקי מופיעה אצל לינדו גם בדוגמה : הוא שמי. היא שמי, שמטרתה כנראה להראות איך גבר ואישה אומרים זאת.

22. In new street. זהו שם של רחוב בתוך הרובע היהודי דאז.

23. In the new street. כלומר לינדו לא הבינה את הרמז.

24. ההבאה הראשונה לחידוש במובן "חדשות, ידיעה" בבן-

יהודה היא מן הלבושים של ר' מרדכי יפה (מת 1612). ב"י מביא פתקי חידושים = עיתונים משו"ת יעבץ של ר' יעקב עמדין, בן-זמנו

כנ"ל	כן, אבל אין בה חידוש ²⁵
כנ"ל	20 מה תעשה לאחר הצהרים ?
אני הולך לטייל מעט	אני אלך לשמוח נפשי ? ²⁶
כנ"ל	אנה ?
בתוך העיר	בתוך גגנו [דרך העיר]
כנ"ל	התלך אתי ?
כנ"ל	25 היום קצר והמלאכה מרבה ²⁷
	לכבוד גדול יהיה לי כי תלך
כנ"ל	עמדי

של מוריירא (שאצלו לא מצאתי את הערך [עתון]). אין צורך לחשוב את הציורוף אגרת החידושים לתרגום של המלה האנגלית newspaper כי מלבד הציורוף הדומה אצל עמדין יש לנו גם רמו בספרו של הטבר איך התהווה הציורוף העברי. במילון (דף כ"ג ע"א של מהר" תס"א) מתורגם איזה דבר חידוש ? (בצרפתית שם : quelles nouvelles) ע"י "העלכי נייאה צייטונג ?" (השווה גרמנית בינונית Zitunge "חדשה"). אמור מעתה, שהמלה העברית חידוש עברה אותו תהליך סימנטי כמו בגרמנית צייטונג, מחדשות לעתון. בשיחות שבסוף מהר" תס"א מתורגם מה חידוש ? ע"י "חאש נייאש" ; ואילו "איך האב דיא צייטונג ניט גלייאנט", בצרפתית je n'ai pas lu la gazette מופיע בעברית : "לא קריתי הסיפור" (גם זו דוגמה של אותו מעבר סימנטי).

25. [אבל אין בה הרבה חדשות].

26. [אצא לטיול של תענוג].

27. My business will not permit me. שרפשטיין (עמ' 85)

שנה כאן בתרגומו זאת [המסחר יעכבני] ; המלה האנגלית מציינת כל

למה כל הכבוד הזה ? ²⁸	כנ"ל
סלח נא לי	חסר
האוויר בהיר או קודר ? ²⁹	כנ"ל
כין זה לזה	כנ"ל
מאיזה צד מנשבת הרוח ? ³⁰	כנ"ל
לא ידעתי	ממזרח. ממערב. מצפון או מדרום
הגשם החל לרדת	כנ"ל
לפי דעתי ברד הוא היורד	כנ"ל
35 האוויר קר	כנ"ל
קר לי מאד	כנ"ל
עוד בימי החרף ³¹	כנ"ל
המים קופאים כל הלילות	כנ"ל
הפונה אדוני ללכת לדרכו ?	הפונה אדוני לילך לדרכך לבדך ?
40 הגדתי לאדוני אנה אני הולך	חסר
לא אעצרך	כנ"ל
לך לשלום עד אשוב לראות פניך	לך לשלום עד אשוב אראה פניך

צורת עיסוק, והמשמעות היא פשוט : אני עסוק ואין לי פנאי.

28. [לשם מה כל המחמאות האלה ?]

29. אויר [מזג האוויר]. קודר hazy. במילון של ליאון קדרות gloomy (אצל מוריירא [חושך ועלטה]). בלשונה העצמית של העלמה לינדרו היה [מזג אוויר] "זמן", ראה למטה הערה 65.

30. במילון של ליאון, על פי מוריירא : "רוח נושבת".

31. [עדיין חורף].

וכוח (ב)

כנ"ל	אדוני ! מאין באת ?
כנ"ל	מהרחוב ³²
כנ"ל	45 מה עשית ?
חסר	קבלתי כסף מאיש אחד
כנ"ל	הקנית דבר ?
כנ"ל	קניתי מעט דגים
כנ"ל	אהבתי לאכול דגים
כנ"ל	50 כבדני לאכול היום עמי ?
אקבל בשמחת לב	33 אקבל אותך בשמחת לב
באיזה שעה אבוא ?	באיזה שעה אבוא אדוני ?
כנ"ל	34 בשעת שלישית אחר חצות
כנ"ל	שעה לפני תפלת מנחה
מה נעשה לפני האכילה ?	55 מה תעשה לפני הפרה ?
	[מה נעשה לפני הארוחה ?]
אצא את העיר [אלך העירה]	אצא וללקוט פרות מגן דודי
חסר	ומה תעשה בהן ?
חסר	ידעתי להביהן לבית אדוני ³⁵

32. [מן השוק], ראה למעלה, הערה 20.

33. [אני מקבל את הומנתך האדיבה ברצון רב].

34. [בשעה שלוש אחרי הצהריים]. הניקוד של "בשעת" מסורתי

ורוח.

35. [אני מתכוון להביא אותן אליך, אדוני]. אולי צ"ל "יעדתי" ?

חסר	אמנם ³⁶ קניתי פרות גם אני
חסר	60 טובים השנים מן האחד
כנ"ל	השלום לאשתך ?
כנ"ל	שלום לה
	האוכל לתת לה מגדנות בשם
חסר	אשתי ? ³⁷
חסר	הרשיון ביד אדוני ³⁸
כנ"ל	65 אני הולך בשדה ³⁹ למחר
אני רוצה לילך עמך	אני רוצה ללכת עמך
כנ"ל	אני חושב שירד גשם היום
תקרב אל השלחן	קרב אל השולחן
ישתה כוס של טי או קאפי ⁴⁰	שתה כוס של טי או קאפי
אני אכל סעדת צהרים עמך ⁴¹	70 אני אכל אתך [אסעד אתך]

36. [אבל, ברם].

37. [האם אתה מרשה לי להגיש לה כמה מתנות מטעם אשתי ?].

38. [כרצונך, אדוני].

39. in the country.

40. האשכנזי ליאון מתעתק כך את המלים האנגליות tea,

coffee. בסביבת העלמה לינדרו אולי עוד השתמשו בעברית בצורות

הספרדיות לשני המשקאות café, te.

41. יש להניח, שאצל ליאון יש כאן שגיאת דפוס במקום

"אכל". בחלק הדקדוקי, עמ' 142, הוא מביא את הצורה הנכונה. פחות

מסתבר, שהוא התכוון לצורת ההפסק. אך אפשר שדחוקא צורה זו

התעטה את העלמה לינדרו, שסברה, כי ליאון כתב בטעות את ההוה

שב אדוני	כנ"ל
הגידה-נא לי שמך	חסר
מה שאלתך 42 לאכול לאכילת	מה רוצה אדוני לאכול לאכילת
צהרים ? 42א	הצהרים ?
יהיה מה שיהיה אין אני מקפיד	כנ"ל
55 אדוני בקר הבריות ?	כנ"ל
לא אדוני אני מעט חולה	כנ"ל 43
מה קול ההמון הזה אשר אני	
שומע ?	כנ"ל
היא קול המון הקריה ושמחת	
העם	כנ"ל (ג"כ "היא")
מה קרה שבגללו נועדו העם?	חסר
80 המלך בא ברגע הזה.	חסר
מלכנו ישר. וחסיד. על כן	
העם אהבו.	חסר

מי העתיק כאן ממי ? לפתרון בעיה זו יש להעיר, שאצל
ליאון הסדר הרבה יותר הגיוני. אצל לינדו ניתוספו בכמה
מקומות צורות הנקבה של אותו משפט (מס' 6, 7, 9, 10, 11,

במקום העתיד, ותיקנה זאת ע"י הכנסת צורת העתיד שהיא חשבה
אותה לנכונה.

42. כלומר שאלתך. אינני יכול לבאר את הניקוד המשונה.

44א. כך גם אצל הנובר. ראה הערה 67.

43. אצל לינדו ההמשך : "צר לי מאד. השם ישלח רפואה".

12). אע"פ שאין מקום לתוספת זו במהלך השיחה. היא מביאה צורות נכונות בכמה משפטים, שחלו בהם שיבושים אצל ליאון. מעניינים בפרט המקומות (מס' 23, 55, 70), שליאון אינו מתרגם את העברית שלו בדרך נכונה לאנגלית, ואילו אצל לינדו נמצאת הצורה העברית המקבילה לטקסט האנגלי של ליאון (ולא הצורה האנגלית הנכונה, המקבילה לטקסט העברי שלו). במקום כמה מליצות תנ"כיות וצורות מקראיות של ליאון באות אצל לינדו צורות של לשון חכמים או צורות לא מליציות.

ד

הדעת נותנת, שהטקסט של ליאון היה לפני עיני העלמה לינדו, ולא להפך. החשד, שהעלמה לינדו העתיקה מליאון, מתחזק כאשר אנחנו בודקים את העמודים הנוספים של ה"ויכוח" אצלה. השוואה ראשונה עם צירופי הלשון המקראיים של ליאון מוכיחה, שרוב המשפטים המופיעים שם אצלה בתור חלק מן השיחה, מופיעים אצלו בסדר אלפביתי כצירופים מקראיים. אבל היחס אינו פשוט כל כך.

גם ליאון לא מצא את כל צירופי הלשון המקראיים שלו בעצמו. את המלאי הבסיסי לקח מספרו של היינמן, והוא חוזר על רוב הצירופים המובאים שם יחד עם התרגום האנגלי של היינמן, לעתים בגיוון קל. אבל הוא לא העתיק את הכול, וגם הוסיף כמות גדולה של צירופים חדשים משלו, ואף סידר את ההבאות בסדר אלפביתי עקיב ומדויק, ואילו היינמן רק דאג, שכל ההבאות המתחילות באותה אות תבואנה יחד, אבל לא שקד על סידורם הפנימי של פרקי הא"ב על פי האות

אצל לינדו מופיעות חמש הבאות של היינמן החסרות אצל ליאון. מאידך, מעמ' 148 עד עמ' 160 אין לה שום הבאה, שאינה נמצאת אצל היינמן. יתרה מזו, היא מעתיקה סדרות שלמות של הבאות בדיוק באותו סדר מקרי, שבו הן באות אצל היינמן. אין אפוא כל ספק, שהשתמשה בספרו של היינמן, וזאת בצורה פחות מקורית מאשר ליאון.

והנה עמוד אחד לפני הסוף, בראש עמוד 162, היא מעתיקה שש הבאות הנמצאות אצל ליאון, אבל לא אצל היינמן. יחד עם מספר הבאות נוספות, המשותפות לשניהם. אין להימנע מן ההשערה, שראתה את ספרו של ליאון, אחר שגמרה להעתיק את החומר מהיינמן, ואספה ממנו עוד מספר צירופים, ביניהם חדשים לגמרי, וגם משפטים, שמשום-מה לא העתיקה אותם מקודם מן הספר האחר.

אין, לדאבוננו, לזכות את העלמה לינדו מן האשמה, שהעתיקה לא רק מספר ישן, אלא גם מספר שהופיע זה עתה. למעשה הייתה זריזה ביותר. ספרו של ליאון נושא את התאריך 1837. ההקדשה שבספרה של לינדו חתומה בתאריך אפריל 1837. אפילו הופיע ספרו של ליאון ממש בראשית השנה, היו לה רק ארבעה חדשים כדי להעביר את החומר ולדאוג להדפסתו.

קשה לחשוב, שאישה עשירה זו אמרה להיבנות מגנבה

44. המילון של היינמן מסודר בדיוק ע"פ הא"ב (בלי שים לב

לאימות הקריאה). המילון של לינדו, בניגוד לכך, מסודר רק 'בערך'

ע"פ הא"ב.

ספרותית, בפרט מגנבה, שהייתה גלויה לעיני כול. נראה, שבאמת רשמה את הדברים בעיקר לעצמה, ועל כן גם הוסיפה צורות נקבה וכו', ושפרסמה את רשימותיה לפי עצת מכרים. היא, כנראה, לא ראתה כל פגם בהדפסת החומר המלוקט, ומסתבר, שגם חוגה החברתי לא חשב זאת לחטא, אלא קנה את ספרה עד שהיה צורך במהדורה נוספת.

ה

בחלק המילוני שואב ליאון מלוא תופניים ממוריירא, בהעתיקו ממנו מספר פרקים כמעט במלואם⁴⁵. אך אין זו העתקה מכנית. שיטתו של מוריירא היא להביא לכל ערך ספרדי-אנגלי את כל המלים העבריות הידועות לו. ליאון משתדל למצוא לכל מלה עברית תרגום אנגלי נפרד, ורק לעתים רחוקות הוא מביא שתי מלים עבריות מול ערך אנגלי אחד. את דיוקי ההבחנה הוא משיג בשתי דרכים. האחת — לנצל את אוצר הנרדפות של האנגלית וליחס לכל מלה עברית באופן שרירותי אחד התרגומים האנגליים שווי-המשמעות. הדרך השנייה היא הבחנת אמת: חלוקת הנרדפות העבריות על פני „השדה הסימנטי“ באופן שכל אחת מציינת סוג-משנה של הסוג הכולל, או סוג הקרוב לו. לשם הבהרת הדברים נביא כאן כמה ערכים מן הפרק המונה את בגדי הגבר והאישה. את הערכים האנגליים נציין, במידת האפשר, ע"י תרגומיהם לעברית של ימינו בסוגריים מרובעים.

45. 13 פרקיו של ליאון מקבילים ל-20 מבין 58 פרקיו של מוריירא (2, 5-6, 8, 12-13, 14, 15, 17-19, 26-27, 41, 42-43, 34-35, 63-37). לפעמים הוא מפסיק העתקת פרק באמצע.

מוריירא		ליאון
1	Cloaths and בגדים, מלבושים	בגדים garments
	garments in לבוש, בגד, מעטה	לבוש, תלבשת apparel
	general חליצה, שלמה, מד	מלבושים cloathing
	שמלה, תלבושת	בגד raiment
		חליצה, חליפה change of raiment
		מעטה loose raiment
		שלמה, שמלה a garment
	מלבושים יקרים] מדויים, ברומים	מדויים [מלבושים יקרים]
		ברומים [מערכות בגדים]
	צמיד, לבד, מהודק	מהודק [מהודק יפה]
		צמיד, לבד [צר]
	קשרים, קרסים ⁴⁵	קשרים [קשירות]
		קרסים [כפתורים]
	רדיד, מעיל, תכריך	רדיד [גלימת חורף]
		מעיל [גלימת פאר]
		תכריך [מעיל רחב]
	מכנסים, בתי שוקים	מכנסים [תחתונים]
		בתי שוקים [מכנסיים] ⁴⁶

45. אצל ליגדו והיינמן חסרות כל המלים האלה, וגם אין כפתור, מלה החסרה בכלל אצל מוריירא. הנובר קורא לכפתורים כפתורים, ואצלו קרטים הם "העקליך".

46. אצל הנובר בתי שוקיים הם "הוויץ", כלומר מכנסיים, ואילו מכנסיים הם "בראך גרסיל". ממילון גרים מתברר, ש"בראך גרסיל" אינו חגורה לבעלי שבר, כפי שרומז הצירוף, אלא אזור חלציים, כעין תחתונים.

נראה, שבמקום שלא הצליח ליאון לגלות הבחנות, השמיט לעתים קרובות אחת המלים. קשה מאוד לענות על השאלה, מהו ערכן של הבחנות אלו להכרת השימוש המציאותי בזמנו. לי על כל פנים נראה, שרובן נוצרו על ידי ליאון עצמו, ואינן משקפות איזו דעה או שימוש, שהיו שגורים בסביבתו.

יש גם מספר תוספות אצל ליאון, שהן מעניינות למדי, ובלי ספק בחלקן הגדול משקפות הן שימושים אמיתיים של זמנו. מביניהן אזכיר רק את המונח "תפוח אדמה" (גם אצל לינדו)⁴⁷, לא רק מפני שאסמכתה זו קודמת ב-59 שנה למובאה שבמילון בן-יהודה, אלא גם מפני שאין לחשוב, שמונח זה חודש על פי האנגלית או הספרדית, אלא בהכרח הובא לאנגליה משימושם של יהודים דוברי גרמנית, הולנדית או צרפתית, שבהן נקרא הירק הזה בשמות כגון זה. ועל כן מונח זה עדות הוא למגע בדרך הלשון העברית בדיבור חי או בכתבה חיה.

47. הגובר נותן מיד אחרי "כמהין" את הערך "פטריות" — ערד עפיל — "tartuffoli". קשה להחליט אם הכוונה למין כמהין ופטריות במובן שלנו או לתפוחי אדמה. כידוע קראו לת"א כך באיטליה על פי הדמיון לפטריות, והמלה עברה במובן זה לגרמניה משנת 1651 ואילך, כלומר בזמן חיבור "שפה ברורה" (על פי קלוגה, מילון אטימולוגי של הלשון הגרמנית, מהד' 12, 1943, עמ' 287) וממנה בא השם הנהוג כיום לתפוחי-אדמה, "קארטופעל". "ערד-עפפעל" כשם של פטריה כלל לא נרשם במילון גרים הגדול. מאידך שם זה לת"א מיוחד דווקא למערבה של גרמניה, והוא נמצא גם בצרפתית ובהולנדית.

לא הצלחתי לעמוד על מקורות שתי הרשימות המילוניות של לינדו. אינן מתאימות לא להיינמן ולא למוריירא-ליאון. נראה, שהיא אספה את החומר ממקורות שונים, שאולי נכללו בהם גם הספרים הנזכרים.

ו

לא הייתי בא לעסוק כאן באותה סערה בכוס מים, אילו הייתה זו שאלה של קשרים ספרותיים בין ספרי לימוד למתחילים ותו לא. ואולם עצם מהותו של החומר הנידון עשויה לגרות את סקרנותנו. הרי אלה הן שיחות עבריות על נושאים של חיי יום-יום במסגרת החברתית של יהדות לונדון. מי ביקש לדבר עברית יותר מ-40 שנה לפני התחלת פעולתו של בן-יהודה? אין כאן ציונות — אנחנו עומדים 39 שנה לפני הופעת, דניאל דירונדה⁴⁷. אין גם לראות כאן את השפעת ההשכלה. עד כמה שנקטו סופרי ההשכלה בכלל עמדה בשאלת תחיית הדיבור העברי, הרי ידוע, שעמדה זו הייתה שלילית. מכל מקום אין לשון השיחות הללו לשון ההשכלה: יש בהן הרבה מלים השייכות ללשון חז"ל. ספק אם מחברי הספרים הללו ידעו דבר על מפעל המשכילים.

מאידך רומזת העלמה לינדו בפירוש לכך, שאמנם דיברו עברית, באמרה בהקדמה למהדורת 1842, שהוסיפה „מלים וצירופי לשון שמשתמשים בהם הרבה בדיבור הרגיל“⁴⁸. הצירופים המקראיים נלקטו בתשומת לב לאפשרות

words and phrases which are in frequent use in .48

.common parlance

שימושם בדיבור, לא על פי עקרונות של הבנת המקרא. דבר זה בולט במיוחד, כשאנו מסתכלים בתרגומים האנגליים, המלווים את המשפטים, כגון: ⁴⁹

I will be of service to you	אעבדך (בר' כט, יח)
I will see what can be done	אראה מה לעשות
Every one his share	איש לפי אכלו (שמי' טז, טז)
If you have anything to say,	אם יש מלין, השיבני
tell me	(איוב לג, לב)
I applied to you, but	אשוע אליך ולא תענני
received no answer	(איוב ל, כ)
Would you had obeyed my	לוא הקשבת למצותי
orders	(יש' מח, יח)
Of what religion ⁵⁰ are you?	מה שם דתך ?
Pray be not angry	חפץ (כך !) ⁵¹ עברות אפיך
	(איוב מ, יא)
Have I eaten without paying	כזה אכלתי בלי כסף ?
for it?	(איוב לא, ט)

49. הבאתי כאן בלי הבחנה דוגמאות מהיימנן ומליאון.
 50. משמעות זו של דת היא, כידוע, רק בלשון שאחר המקרא.
 51. המשפט מליאון, המביאו באות ח"ת, וכך גם "חרף מאף ועזוב חמה" ; "חרישו ולא ענו אותה". דבר זה חורג מגדר השגיאות הרגילות אצל ליאון, ומעיד אולי על כך, שאמרות אלו בחלקן לא נלקטו מן המקור התנ"כי, אלא נרשמו מן השימוש החי בלי בדיקה.

I am in great trouble	צר לי מאד (ש"א כח, טו)
Now accept my present ⁵²	קח נא את ברכתי (ברי' לג, יא)
Where is the secretary?	איה סופר ? (יש' לג, יח)
He boarded with him	אכל את לחמו
Men ought not be flattered	אַל ⁵³ אדם לא אכנה

(איוב לב, כא)

Have you observed the old	הארח עולם תשמור
custom?	(איוב כב, טו)
I have been quiet some time	החשיתי מעולם (יש' מב, יד)
God forbid that I should	חלילה לי אם אצדיק אתכם
judge you	(איוב כו, ה)
Gravity is better than	טוב כעס משחוק (קה' ז, ג)
laughter	

He shall make it up with me	יעשה שלום לי
He has completed my order	יְשִׁילִים ⁵⁴ חקי (איוב כג, יד)

לא פחות בולטים המקרים, שהתרגום האנגלי המובא
נתאפשר בהם על ידי שינויים במבנה הפסוק המקורי:
התעלמות מהפסק או אף השמטות.

52. כך המשמעות בפסוק. רש"י עומד על משמעות זו בכמה מקומות, ובפרט כאן. מוריירא מביא ברכה בין המלים למתנה.

53. במקור בסגולי. שגיאה או שינוי מכון ?

54. במקור : כי יְשִׁילִים. התרגום האנגלי מתאים דחקא יותר

לצורת המקרא. שמא התהלכה האימרה בצורה זו במשמעות [שילם לי
מה שהיה חייב לי], וליאון עירבב בין שתי הצורות ?

I will give you advice, and
God be with you

May God shew you kindness

Have you not brought it on
yourself?

Discern, and see that it is
wrong

May I not visit you? ⁵⁶

איעצך ויהי אלהים עמך

(שמי יח, יט)

(במקור : עתה שמע בקלי

איעצך, ויהי אלהים עמך)

אל שדי יתן לכם רחמים

(בר' מג, יד)

(במקור : ...רחמים לפני האיש)

הלא זאת תעשה לך (יר' ב, יז)

(במקור : הלא זאת תעשה לך

עזבך את ה') ⁵⁵

דעי וראי כי רע הוא (יר' ב, יט)

במקור : ודעי וראי כי רע ומר

עזבך...)

העל לא אפקד לך ?

(השוחה יר' ה, ט, כט : העל

אלה לא אפקד)

כבר ראינו למעלה כמה ביטויים, שאינם לקוחים

מפסוקים כלל. הנה כמה דוגמאות נוספות :

55. במקור "תעשה" כנראה נסתר (ו"עזבך" הנושא), אך

תפיסתו של רש"י מתקרבת לנו שבציטטה.

56. יש באן משחק בשתי המשמעויות של visit כאנגלית

(כך תורגם "פקד" בתרגום האנגלי המקובל) : (1 פקד, 2) בקר אצל

מישהו.

Do not visit them	אל תבוא אליהם
Do not go into the country	אל תצא בשדה
He will not speak the truth	אמת לא ידבר
She is my wife	אשתי היא
The way I sent him has succeeded	דרך אשר שלחתי הצליח

Do you know Mr. A— ?	הידעתם אדוני פלוני ?
This is the day I expected him	זה היום אשר קויתיהו ⁵⁷

יש כאן תהליכים הידועים לנו מכל סגנון עברי מליצי, אלא שבמקרה זה לפנינו הוראה שיטתית של מליצות, וזאת לצורכי דיבור, לא לשם כתיבת מכתבים או שירים. כל משפט נבחר על פי התאמתו לשיחה יום-יומית.

יש לנו רמז ברור לדיבור העברי בין צירופי המקראיים של ליאון:

Let us, if you please,	דבר נא אל עבדך
commune in the Hebrew language	בלשון עברי

משפט זה, כמובן, מותאם ממ"ב יח, כו (יש' לו, יא), "דבר נא אל עבדיך ארמית"; אבל, כידוע, השם "עברי" ללשון העברית אינו בא במקרא, ולמעשה חדר לשימוש כללי כשם הלשון רק בימי הביניים. גם במאה הי"ט עדיין רווח השם "לשון הקודש". אם כן, יש כאן לא רק הזמנה לדבר עברית,

57. על פי: "אך זה היום שקינהו" (איכה ב, טז), שים לב ל"תיקון" הפסוק ברוח לשון המקרא.

אלא גם משהו מן ההרגשה, שיש הבדל בין דיבור זה לבין לשון הספרים הקדושים.

גם מוריירא רומז בהקדמתו העברית לדיבור עברי: „שהרבה מלשון עברית נשתכח ממנו מרוב צרות ואורך הגלות המר והנמהר, ואינו מספיק כל כך לצורך הדיבור מה שמצוי בידינו מה”כד ספרי הקודש“. מעניין, שדברים אלה חסרים במבואות באנגלית ובספרדית. שם הוא מדגיש את ערך ספרו לקריאת ספרי הקודש, ורק מצדיק הוא את הכנסת המלים מספרות חז”ל על ידי הצורך „לתת שמות”⁵⁸ למלים אחדות שאינן נמצאות במקרא” (כך במבוא הספרדי) בלי לומר לשם מה דרושות מלים אלה לקורא.

ז

מי היו דוברי העברית, שבשבילים נכתבו הספרים הללו? הרי מציאותם מתבררת גם מכך, שבמשך 15 שנה נמצאו שלושה מחברים, שראו צורך ותועלת בכתיבת ספרים מסוג זה, ועוד יותר — מן ההצלחה של אביגיל לינדו, אשר ספרה ודאי לא נתחבר לשום צורך אחר, אלא ללימוד העברית לצרכים מעשיים.

אין צורך לחפש הרבה. ידוע יפה, שבמשך ימי הביניים היו יהודי מערב אירופה נזקקים לפעמים לדיבור עברי במסיבות

58. para dar nombres a algunas voces. אבל בתרגום האנגלי של

ההקדמה, העשוי כאמור ע”י בן המחבר, כתוב משום מה to fabricate

Names and devise Words, כאילו המציא מוריירא את המלים בעצמו.

מיוחדות, כגון הסתרת ענייניהם בפני לא־יהודים או מגע עם יהודים בעלי שפה לועזית זרה. היה גם דיבור עברי להרחבת הדעת, תיבול השיחה בפסוקים ובדברי חז"ל ושימוש בדברי נימוסין בעברית דווקא. סיפורים רבים מסוג זה נאספו בידי ב' רות⁵⁹. שרידים ממנהג זה עוד היו קיימים בין יהודי גרמניה והולנד עד לשואה.

דיבור זה נבע מכך, שהיהודים היו רגילים אצל המקורות וידעו מאות פסוקים ואמרות בעל פה, עד שנמצא להם הפסוק הנכון בשעת הצורך. שמיעת פסוקים כאלה מפני אחרים בוודאי סייעה לדבר, וביטויים מסוימים נעשו שגורים בשיחה יותר מאחרים, ולא היה צורך באיסוף פסוקים במיוחד למגמה זו. כך היה בזמנים כתיקונם וביישובים מבוססים. יהדות אנגליה הייתה חדשה יחסית, בחלקה מורכבת מצאצאי אנוסים, ורבה בה הבורות. בסוף המאה הי"ח "לא ידע אחד בחמש מאות [מבין הגברים — ח"ר] יותר מאשר לתרגם את החומש"⁶⁰. מוריירא מספר, כי "בכל דור ודור מתמעט הבנת לשון הקודש עד אשר מכל המון העם אחד מעיר ושנים ממשפחה יודעים

59. ראה סטיל רות, אישים ומאורעות (אנגלית), פילדלפיה 1953, עמ' 136—142. ראוי לציין גם, בגלל הקשר הישיר עם ספרדי הולנד, שבשנת 1664 דיברו תושבי העיירה היהודית סאחאנה בסורינאם (גיאנה ההולנדית) רק הולנדית ועברית, ראה שלמה אפרים בלאך (Blogg), בנין שלמה כולל קורות לשוננו הקדושה (הספר כתוב בגרמנית, אך שמו עברי). הנובר 1831, עמ' 112.

60. ראה מאמרו של רות המצוטט בהערה 9, עמ' 474.

אותו על בוריו, ורובא דרובא אפי' התפלה שהיא תדירית ותמידית אינם מבינים". מאידך היו בשנות השלושים של המאה הי"ט בעדה האשכנזית, ואין צריך לומר בעדה הספרדית המבוססת, לא מעט אנשים אמידים, שרצו, כי הם ובניהם לא יפגרו במה שנחשב אז כהתנהגות תרבותית יהודית, לא במנהגי תפילה ולא במנהגי דיבור. רבים מהם באו מארצות, שהיו רגילים בהן בשימוש העברית כלשון סתר בין יהודים. לקהל כזה היה דרוש לקט של פסוקים שימושיים, כדי למלא את אשר החסירה גירסא דינקותא.

ח

אביגיל לינדו עצמה היא דוגמה להחלשת המסורת ולהידלדלותה. אף על פי שהופעת אישה בשטח זה תופעה מעודדת ונאה היא, יש בה משום סימן לשבירת המסורת ולהסתגלות לדפוסי הסביבה הנכרית. גם השקעת כוחותיה בהכנת מילון לעצמה חידוש היא, כאילו מלכתחילה לא היה לימודה העברי לשם קריאה במקורות, אלא מטרה לעצמו — לרכוש מינימום מסוים של ידיעות, כדוגמת "אלף מלים" של ימינו. מיעוט ידיעותיה בדקדוק ובמקורות בולט מאותו חלק של ה"ויכוחים", שאיגנו לקוח מליאון או מהיינמן.

חומר זה מתחלק לשלושה סוגים. הראשון הוא ברכות ונוסחות המקובלות בקרב העדה הספרדית: מועדים לשמחה, רפואה שלמה, לא איכפת, רמשא טבא⁶¹, צפרא טבא למר,

61. מלה זו מובאת פעם בתרגום [ערב טוב] ופעם בתרגום

[לילה טוב].

בטוב תלין, יברכך ה', השם ישלח רפואה.

חלק שני הם משפטים פשוטים ביותר, אשר כנראה למדה אותם במשך לימודיה מפי מורים, או מצאה אותם בספרי לימוד כמות שהם. משפטים אלה, עם כל פשטותם, הם אידיומטיים. בין אלה יש להזכיר: שב אדוני, אני הולך ברגל, פתח הפתח, סגור הדלת, פתח החלון, סגור החלון, מאין באת? מארץ הקדושה. היכן אתחיל? אתה הוא זה? אינני אחר, איני יודע, אני צריך לילך, אין לו צורך לילך, אין לי צורך לילך, אני רוצה לכתוב אגרת, תן לי קולמוס דיו וניר, תקן לי קולמוס אחד, הרי אחד טוב מאד בלי תקון.

יכול להיות, שלא כל המשפטים הנזכרים שייכים לסוג זה, או שמנתי בטעות לסוג השלישי משפטים השייכים לסוג השני מבחינה 'גנטית'. אך בקיום סוג זה אין להטיל ספק. הוא מצטיין באותו ריח של חדר הכיתה, המאפיין משפטים בספרי לימוד רבים. אין לו קשר לחיים או לשיחה שהוא מופיע בתוכה.

בניגוד גמור לזה עומד הסוג השלישי. אלה הם המשפטים, שהביאו את צ' שרפשטיין לידי ההכרה, כי "שאלות ותשובות אחרות נושאות עליהן חותם סביבתה האצילית-האנגלית"⁶². נראה בעליל, שהעלמה לינדו ניסתה כאן את ידה להרחיב את שימוש העברית על דברים, שהיא וסביבתה היו רגילים לומר באנגלית. אין כוונתי לקבוע, שדווקא היא עצמה יצרה משפטים אלה או את כולם. יכול להיות, שלקחה

62. במאמרו המצוטט בהערה 8, עמ' 85.

כמה מהם או את כולם מדיבורם של הגברים בסביבתה, וגם אפשר, שידועי עברית בסביבתה נתנו לה תרגומים אלה לפי בקשתה. מכיוון שאין לדעת זאת, נדבר כאן, כאילו היא לבדה אחראית לכולם.

יצירות עצמאיות אלו ראויות לציטוט מלא, בצירוף התרגום האנגלי המקורי, כדי שנוכל לעמוד מתוך קריאה ראשונה על כך, שהם בעיקר תרגומים מילוליים מן האנגלית:

How are your family? כיצד בני ביתך ?

It is very hot to-day היום חם הרבה

It is very cold to-day היום קר הרבה

How are you after your איך אתה אחר התענית ?

fast?

Snuff the candles חטיב הנרות

Where are you going? היכן תלך ? 63

To take a little walk לטייל 64 מעט

It is a fine day היום זמן טוב 65

63. בחומר הלקוח מליאון (מס' 22) מופיעה הצורה הנכונה

יותר אנה. באנגלית כידוע אין מבדילים.

64. מלה זו מל"ח אינה מופיעה במלון של לינדו. היא לא הייתה

ידועה לליאון, ראה בשיחות מס' 21.

65. זמן במובן "מזג אויר" אינו תרגום של מלה אנגלית,

אך יכול להיות תרגום מילולי של ספרדית tiempo "זמן, מזג אויר"

או של צרפתית temps. מכיוון שמן הסתם במשפחתה של אביגיל

לינדו לא דיברו עוד ספרדית בחיי יום יום, יש לשער שמלה זו או

I am going to ride	אני הלך לרכוב
Do you like my purchase?	חפץ אתה הדבר הזה אשר
	קניתי ? ⁶⁶
No. I do not like it	לא, איני חפץ בו
I think I shall be obliged to go	אני חושב שאהיה מוכרח לצאת
I should like eggs for supper	אני רוצה לאכל ביצים לסעודת הלילה
He did eat pastry for dinner	אכל מעשה אפה לאכילת הצהרים ⁶⁷

הייתה בשימוש מאז התקופה של הדיבור הספרדי, או שהגיעה ללינדו כשימוש עברי מוכן מיהדות יבשת אירופה. אצל מוריירא אין מלה למזג אור. ליאון משתמש ב"אור" במובן זה (ראה שיחות, מס' 29).

66. גם בעברית משמשות המלים חפץ ורצה גם כפועל עזר וגם להבעת מציאת חן. העברית החדשה, הממשיכה בעיקר שפות שבהן יש הבחנה ברורה בין שני הפעלים, "יחדה" "רצה" לפועל העזר. בלשונה של לינדו התחזקה ההומונימיות העברית ע"י המצב הדומה באנגלית, בפרט בלשונה האדיבה של לינדו, כפי שהיא מיוצגת גם בדוגמאות האנגליות כאן.

67. מעשה אפה עם אותו תרגום אנגלי גם במילון של לינדו. אכילת צהרים, אכילת לילה גם אצל הנובר. צורות אלה משקפות את המלים הגרמניות "מיטאגסמאל", "נאכטמאל" (כך אצל הנובר), ולא את המלים האנגליות. מוריירא קורא ל- dinner "סעודת היום". מכאן מסתבר שהמלה "סעודה" אצל לינדו מורשה ספרדית.

I was greatly surprised

כל אשר בתוכי יתמה

I have no appetite

אין לי תאוה⁶⁸

What a great deal of rain

כמה גשמים הרבה היה לנו

we have had

Yes! We have had a great

כן, היה לנו הרבה מאד

deal

I returned home last night

חזרתי לביתי אמש

I came by the stage⁶⁹

באתי במרכבה

I shall call upon you⁷⁰ to-

אקרא אליך מחר

morrow

I shall be very happy to see

אני אשמח מאד לראותך

you

Do not come late

אל תאחר לבא

Stir the fire⁷¹

תנענע האש

Put out the fire

תכבה האש

68. גם אצל מוריירא תאות האכילה ["תיאבון"]. יש לשים לב,

שהמלה האנגלית appetite מציינת גם "תאוה" וגם "תיאבון".

69. כלומר במה שהיו נוהגים לקרוא בא"י דיליזאנס.

70. כלומר: אבקר בביתך. במילון של לינדו יש למושג זה

98ד, כמו בצירופי הלשון של ליאון (ראה הערה 56). לניב האנגלי יש

גם המובן של קרא.

71. לפועל האנגלי יש גם המובן "לחתות גחלים", כמו כאן,

וגם "לנענע".

Bring some coals	תָּבִיא ⁷² מַעַט פַּחֲמִים
Wait a little while	תִּמְתֵּן מַעַט
We had a large house	הָיָה לָנוּ בַּיִת גְּדוֹלָה ⁷³
You quite surprise me	אַתָּה מַתְמִיָּה אֹתִי
When did you return?	מָתִי חֹזֶרֶת ?
How did you come?	כִּיצַד בָּאת ?
How did you like your journey?	כִּיצַד רָצִיתָ מִסְעִיִּךְ ?
When will you come and dine with us?	מָתִי תָבֹא לֵאכֹל סְעוּדַת צְהָרִים עִמָּנוּ ?
I am particularly obliged to do this thing	יֵשׁ לִי הַכְרַח גְּדוֹל לַעֲשׂוֹת זֶה הַדָּבָר
I was obliged to go out	הוּכְרַחְתִּי לִצְאת
Make haste, bring it me	מָהֵר תָּבִיא לִי
Do you call me?	אֲדוּנִי קוֹרָא אֹתִי ?
I will come immediately	אֲנִי אֲבֹא תַּכֵּף
How old are you?	כַּמָּה יָמִי שְׁנֵי חַיִּים
Fifteen years old	חֲמִשָּׁה עָשָׂר שָׁנִים

72. הַנִּיקּוּד הַמּוֹזָר מֵיִצֵּג אוֹלִי אֶת הַמִּבְטָא הַסְפֵּרדִי הָאֲנִגְלִי, שֶׁאֵינוֹ

מִבְחִין בֵּין בִּי"ת דְּגוּשָׁה לְרַפּוּיָּה.

73. אִם לֹא סָתַם שְׂגִיאת דְּפוּס, הָרִי נִתְפַּסֶּה כֹּאן יִית כְּסִיוֹמַת

הַנִּקְבָּה. נִדְמָה לִי, שֶׁמִּשְׁמַעוֹת הַמִּשְׁפָּט הָאֲנִגְלִי כֹּאן : הָיוּ לָנוּ אוֹרְחִים רַבִּים.

I think it will rain shortly

כמדומה לי ירד גשם בזמן מעט ⁷⁴

See! how it hails

ראה כיצד יורד הברד

See! how it snows

ראה כיצד יורד השלג

Will you take a glass of
wine?

רוצה אדוני ליקח כוס של יין? ⁷⁵

No, Sir; I have had sufficient

לא אדוני יש לי רב

What o'clock is it?

מה הוא השעה ?

It is four o'clock

ארבעה שעות

It is half-past five

חצי שעה אחר חמשה

It is a quarter to six

חסר רביע שעה לששה שעות

בין שיצרה אביגיל לינדו משפטים אלה בעצמה, בין שקיבלה אותם מוכנים מסביבתה, אין להתעלם מן היסוד המסורתי החזק שבאופי לשונה. מלבד שימושי הלשון שהצבענו עליהם בהערות, בולט אופי זה במיוחד בשימוש העקבי של עתיד במקום ציווי. יהא מקורו אשר יהיה, אין לזקוף אותו על השפעת האנגלית, שהציווי הוא צורה קבועה בה, ולא היינו מוצאים אותו אצל העלמה לינדו, אילו למדה את העברית שלה מתוך ספרי דקדוק או מתוך המקרא. גם חלק זה של

74. השוה גם בשיחות, מס' 67. כפילויות כאלה מעידות, שהעלמה

לינדו לא אספה את כל החומר בבת אחת.

75. לפועל [לקח] במשפט האנגלי יש משמעות אידיומטית,

דהיינו "לשתות", אבל וודאי מצאו הדוברים אסמכתא בפסוק "ויקחנא מעט מים" (בר' יח, ד).

מפעלה מעיד על נהגים לשוניים קיימים בקרב הקהל היהודי. בגלל חוסר חינוך לשוני ומיעוט יחסי של תרגול בדיבור נעשתה לשון עברית זו גרורה לאנגלית השלטת בחייהם של יהודים אלה: בכל מקום שלא השתמשו בפסוק מפורש נעשה המשפט העברי בבואה נאמנה לדרך הדיבור האנגלית.

יש לנו עדות נוספת גם להרגל הדיבור העברי וגם לסגנון מסוים כמצע לדיבור זה. בשנת 1840 יצא בלונדון ספר עברי ללימוד הלשון האנגלית בשם „שפת בריטניא“ בעילום שם המחבר⁷⁶. הספר מעיד על כישרון רב, על ידיעה יסודית של הלשון האנגלית, וגם על יכולת הבעה בלתי רגילה בעברית. המחבר מדגים את כלליו במשפטים אנגליים רבים, כל אחד מלווה תרגום לעברית. בפרט בחלק התחביר אלה הם משפטים מתוך מסיבות של דיבור, ובסוף הספר יש 43 עמודים של משפטים אידיומטיים, שרובם יכלו להופיע בתוך שיחות. תרגומם העברי של משפטים אלה הוא למעשה כעין אנתולוגיה של עברית מדוברת.

עצם העובדה, שהמחבר כתב את ספרו עברית, מעיד על כך, שבזמנו היו יהודים בעלי ידיעה מספקת בלשון זו כדי

76. לפי הקטלוג המודפס של המוזיאום הבריטי מחבר הספר הוא Stanislas Hoga. זיהוי זה בלי ספק מבוסס על ידיעה אישית של המקטלג בזמנו, שהרי הספר וודאי נכנס למוזיאום מיד אחרי צאתו לאור. הוגה זה נרשם שם גם כמתרגם לעברית של כמה כתבים מסיסיונריים, וחיבר בעצמו ספרים באנגלית. לא יכולתי לברר דבר על מוצאו.

לעשותה אמצעי לרכישת לשון המדינה. גם אם הכוונה הייתה בעיקר למהגרים מחו"ל, הרי המחבר ודאי לא ביסס את הנחותיו על מחקרים בארצות מוצאם של מהגרים אלה, אלא על המצב בין יהודי המקום. לשונו של המחבר אינה דומה ללשון ההשכלה האירופית. בהרכבה מיסודות של לשון המקרא ולשון חז"ל היא דומה לטיפוס הלשון שנפגשנו בו בספרי הלימוד הנדונים כאן. יש אצלו גם כמה שימושי לשון טיפוסיים ללינדו, כגון השימוש הקבוע במוכרח וכו' במקום עלי, עליך. מצד אחר נבדלת לשונו מלשונם של ליאון ושל לינדו בזה, שהוא שלט הרבה יותר בעברית, ונמנע מעילגותם.

אך עם כל חולשת לשונה, הרי אביגיל לינדו עשתה מעשה גדול במשפטים המועטים, שהוסיפה על החומר שלקחה ממקום אחר: היא יצרה, בצנעה וכמעט בלא יודעין, ביטויים עבריים לחיי יום יום, לשון ששימשה לא רק שפת גינוני אדיבות ושפת סתר במשא ומתן, אלא גם תחליף של ממש ללשון הדיבור הרגילה. במסיבות שחיה בהן לא היו כל סיכויים להמשך ולהצלחה, אך המעשה מעשה חלוצי הוא.